GÓRNOŚLĄSKIE STUDIA SOCJOLOGICZNE

SERIA NOWA

TOM 1

pod redakcją
Wojciecha Świątkiewicza

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2010

Redaktor naczelny: Wojciech Świątkiewicz

Recenzent: Anna Barska

Rada Naukowa: Krzysztof Frysztacki
Grzegorz Gorzelak
Bohdan Jałowiecki
Kazimierz Krzysztofek
Joanna Kurczewska
Michał Lis
Peter Ondrejkovič
Andrzej Sadowski
Andrzej Sakson
Janusz Słodczyk
Paweł Starosta
Józef Styk
Marek Ziółkowski
Rudolf Žáček

Sekretarz Redakcji: Justyna Kijonka-Niezabitowska
justyna.kijonka-niezabitowska@us.edu.pl

Adres Redakcji: Instytut Socjologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Bankowa 11
40-007 Katowice

Publikacja jest dostępna także w wersji internetowej

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Wstęp (*Wojciech Świątkiewicz*) 7

Śląsk — problemy społeczno-kulturowe

Marek S. Szczepański, Weronika Ślęzak-Tazbir: Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej 13
Jacek Wódz: Górny Śląsk jako problem polityczny — spojrzenie socjologiczne 34
Ryszard Kaczmarek: Województwo śląskie — szanse dla regionu historycznego pogranicza w XX wieku 52
Barbara Filipczyk-Halladin: Procesy demograficzne na Śląsku 70
Franciszek Kłosowski, Jerzy Runge: Migracje ludności w miastach województwa śląskiego w latach 1977—2006 83
Justyna Kijonka-Niezabitowska: Po prostu Ślązacy 93

Kultura i przestrzenie historyczne

Tomasz Warczok: Symbol, czas, struktura. Fundamentalizm religijny jako odpowiedź na globalizację 117
Piotr Wróblewski: Miejsca symboliczne na Górnym Śląsku. Między *sacrum* a *profanum* 133
Andrzej Górny: Tradycja czy nowoczesność? Młodzi mieszkańcy Górnego Śląska a fundamenty świata wartości 146

Ludzie i kapitał społeczno-kulturowy

Adam Bartoszek: Źródła i dynamika kapitału kulturowego Ślązaków . . . 163
Zbigniew Zagała: Między republiką obywateli a zbiorowością petentów. Kondycja społeczeństwa obywatelskiego w województwie śląskim w świetle wybranych wskaźników 182
Łukasz Trembaczowski: Przedsiębiorcy a zaufanie 192

Kobieta i rodzina

Ewa Budzyńska: Struktura rodziny górnośląskiej z perspektywy badań socjologicznych 209
Kazimiera Wódz, Jolanta Klimczak-Ziółek: Restrukturyzacja sektora górnictwa węglowego a sytuacja zawodowa kobiet zatrudnionych w przedsiębiorstwach górniczych 226
Peter Ondrejkovič: Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine 237

Grupy zawodowe i system edukacji

Władysław Jacher: Refleksje o kształceniu socjologów 263
Urszula Swadźba: Etos pracy grup zawodowych. Na podstawie badań socjologów śląskich 269
Rafał Muster: Młodzież kończąca szkoły ponadgimnazjalne wobec wymagań współczesnego rynku pracy w świetle badań socjologicznych . . . 286

Recenzje

Łukasz Trembaczowski: „O dziwnym końcu". Recenzja książki Andrzeja Niesporka *Czy koniec socjologii, jaką znamy? Socjologia wobec wyzwań zmieniającej się rzeczywistości*. Katowice, Wydawnictwo UŚ 2007 . 309

Contents

Preface (*Wojciech Świątkiewicz*) 7

Silesia — socio-cultural problems

Marek S. Szczepański, Weronika Ślęzak-Tazbir: Region and the local community in a sociological perspective 13
Jacek Wódz: Upper Silesia as a political problem — sociological regard . . 34
Ryszard Kaczmarek: Silesian Voivodeship — chances for historical borderland in the 20th century 52
Barbara Filipczyk-Halladin: Demographic processes in Silesia 70
Franciszek Kłosowski, Jerzy Runge: Migrations of population in towns of Katowice province in the Period 1977—2006 83
Justyna Kijonka-Niezabitowska: Simply Silesians 93

Culture and historical spaces

Tomasz Warczok: Symbol, time and structure. Religious fundamentalism as a response to globalization 117
Piotr Wróblewski: The symbolic places in Upper Silesia. Between "sacred" and "profane" 133
Andrzej Górny: Tradition or modernity? Foundations of the world of values in case of young Upper Silesia inhabitants 146

People and socio-cultural capital

Adam Bartoszek: The sources and dynamics of the Silesians' cultural capital 163
Zbigniew Zagała: Between the republic of citizens and the community of suppliants. The form of the civil society in the Silesian Voivodship in the light of selected indicators 182
Łukasz Trembaczowski: Entrepreneurs and trust 192

Women and Family

Ewa Budzyńska: The structure of the Upper Silesian family from sociological researches perspective 209
Kazimiera Wódz, Jolanta Klimczak-Ziółek: Restructuring of coalmine sector and the situation of women employed in the mining Industry 226
Peter Ondrejkovič: Social Changes Juxtaposed with Changes in the Family . 237

Professionals and the education system

Władysław Jacher: Reflections on sociologists education 263
Urszula Swadźba: Ethos of work for different proffesions. Based on research conducted by Silesian sociologists 269
Rafał Muster: Young graduating from upper secondary schools versus the requirements of the job market in the light of sociological research . . 286

Reviews

Łukasz Trembaczowski: "On Strange End". A review of Andrzej Niesporek's *Czy koniec socjologii, jaką znamy? Socjologia wobec wyzwań zmieniającej się rzeczywistości*. Katowice, Wydawnictwo UŚ 2007 . . . 309

Wstęp

Historia badań socjologicznych na Górnym Śląsku, jak również w Zagłębiu Dąbrowskim sięga okresu międzywojennego. Znane są i często przywoływane sięgające tamtego czasu prace takich socjologów, jak Józef Chałasiński, Paweł Rybicki, Jan Szczepański, oraz rozprawa ks. Emila Szramka, nosząca tytuł *Śląsk jako problem socjologiczny*. Tragiczny czas II wojny światowej przerwał dobrze zapowiadający się rozwój badań socjologicznych, a po zakończeniu wojny, w sytuacji krzepnięcia „władzy ludowej" na losach i możliwościach socjologii zaważyły względy marksistowskiej ideologii, uznającej socjologię za naukę burżuazyjną, co oznaczało jej wyeliminowanie z życia akademickiego.

Odrodzenie badań socjologicznych powiązane było z utworzeniem w roku 1957 w Katowicach Śląskiego Instytutu Naukowego, w którym zorganizowano Pracownię Badań Socjologicznych. W roku 1963 ukazał się pierwszy tom czasopisma „Górnośląskie Studia Socjologiczne" zatytułowany *Badania nad osiedlami górniczymi*, pod redakcją Pawła Rybickiego. Jest znaczące dla specyfiki kulturowej Górnego Śląska, że dwa kolejne roczniki czasopisma koncentrowały się na socjologicznej analizie rodziny, jej struktury i przemian ujmowanych w kontekście ówczesnej wielkoprzemysłowej gospodarki (W. Mrozek: *Rodzina górnicza: przekształcenia społeczne w górnośląskim środowisku górniczym*. GSS 1965, T. 2; F. Adamski: *Hutnik i jego rodzina – badania nad środowiskiem zawodowym hutnika oraz składem i typem rodziny hutniczej*. GSS 1966, T. 3). Kolejne tomy poświęcone zostały socjologicznej problematyce zawodu, procesów ludnościowych związanych ze zjawiskiem gwałtownej migracji zarobkowej oraz procesami urbanizacyjnymi. Niektóre tomy były opracowaniami monograficznymi. Łącznie ukazało się 21 tomów; ostatni, przygotowany pod redakcją Jacka Wodza, opublikowany został w 1989 roku.

„Górnośląskie Studia Socjologiczne" nie przetrwały czasu wielkich zmian ustrojowych, politycznych i gospodarczych rozpoczętych po 1989 roku. Zapewne wiele jest przyczyn obiektywnych, ale też i subiektywnie rozstrzygających o losach

dobrze zapowiadającego się pisma katowickiego środowiska socjologicznego, skupionego wokół Śląskiego Instytutu Naukowego, który w roku 1992 zakończył swoją działalność.

W roku 1976 powołano w Uniwersytecie Śląskim Instytut Socjologii, jako jednostkę organizującą studia na kierunku „socjologia" oraz inicjującą i prowadzącą badania socjologiczne. Środowisko to stało się szybko znaczącym ośrodkiem socjologicznym w regionie i w kraju, a prowadzone badania osiągają status badań akademickich rozwijanych w kierunku zarówno teoretycznym, jak i łączącym refleksje teoretyczne z projektami studiów empirycznych. W kontekście dyskusji wokół osiągnięć i zaniedbań okresu 20-lecia odbudowy społeczeństwa demokratycznego w kręgu socjologów skupionych w Instytucie Socjologii z inspiracji ówczesnego dyrektora Instytutu prof. Marka S. Szczepańskiego zrodziła się inicjatywa wznowienia edycji „Górnośląskich Studiów Socjologicznych". Po wielu żmudnych ustaleniach, także w porozumieniu z wojewodą śląskim, władze Uniwersytetu Śląskiego podjęły decyzję o wznowieniu edycji czasopisma. Pismo będzie publikowane nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego.

Powierzono mi przygotowanie tomu, którego tematem wiodącym jest ukazanie tradycji i stanu badań społecznych na Górnym Śląsku w zakresie wybranych dziedzin, w których dorobek badawczy jest znaczący i udokumentowany. Zbiór został podzielony na pięć działów: *Śląsk — problemy społeczno-kulturowe*, *Kultura i przestrzenie historyczne*, *Ludzie i kapitał społeczno-kulturowy*, *Kobieta i rodzina*, *Grupy zawodowe i system edukacji*.

Zadaniem przywróconego do obiegu naukowego czasopisma jest:

1) prezentacja wyników badań socjologicznych: teoretycznych i empirycznych w różnych dziedzinach;
2) publikowanie opracowań, których celem jest krytyczne omówienie literatury, stanu badań, sformułowanie potrzeb badawczych;
3) stworzenie swoistego zaplecza bibliograficznego, którego zadaniem będzie gromadzenie bazy danych zawierających publikacje, ale także informacje o konferencjach, projektach badawczych, raportach — związanych tematycznie ze „Śląskiem jako problemem socjologicznym";
4) inicjowanie i publikowanie opracowań syntetycznych obejmujących szersze dziedziny wiedzy socjologicznej i segmenty życia społecznego;
5) międzyinstytucjonalna integracja „śląskiego" środowiska socjologicznego dzięki publikacji wyników badań naukowych i wymianie informacji we współpracy ze środowiskami krajowymi i zagranicznymi;
6) stworzenie płaszczyzny dla interdyscyplinarnych badań nad społeczno-kulturowymi, politycznymi czy gospodarczymi problemami Śląska; w szczególnym stopniu dotyczy to współpracy z kulturoznawcami, politologami, etnologami czy historykami, zwłaszcza historii XIX i XX wieku.

Formy życia społecznego, których ikoną są górnicze szyby i kominy hut, szybko odchodzą w przeszłość. Z całą pewnością górnictwo i hutnictwo rozwijane tu w ekstensywnej skali od dwóch wieków wpłynęło w decydujący sposób na dzieje regionu i losy ludności. Niejednokrotnie traktując zbyt pospiesznie i powierz-

chownie problemy socjologiczne Górnego Śląska, region ten dostrzegano wyłącznie przez pryzmat przemysłowego krajobrazu, zapominając o jego bogatej różnorodnością kulturze i gospodarce, widocznej zwłaszcza poza obrzeżami górnośląskiej metropolii i innych miejskich centrów przemysłowych. Szybko zmieniająca się rzeczywistość życia społecznego nie oznacza zwykłego zrywania więzi z tradycją, ale wiąże się raczej ze współczesną jej interpretacją wplecioną w nowe konteksty gospodarki, struktur zawodowych, wzorów komunikacji międzyludzkich i rytmów życia społecznego, modeli życia, jakie niesie z sobą kulturowa globalizacja. Stare problemy przenikają się z nowymi, a rozmaite segmenty życia społecznego: jednostkowego i zbiorowego, podlegają zmianom z różną prędkością.

Projekty badawcze realizowane w historyczno-kulturowej przestrzeni Śląska będą uwzględniały aspekt diachroniczny i synchroniczny podejmowanych badań oraz kontekst społeczno-kulturowy Śląska: polski i europejski. W tym drugim przypadku chodzi też o to, aby „badania regionu" nie zamykały się w przestrzeni regionalnej sztucznie wyodrębnionej z szerszego kontekstu procesów społeczno-kulturowych. Dużą wagę przypisujemy współpracy ze środowiskami socjologicznymi krajów sąsiedzkich.

Dorobek śląskiego środowiska socjologicznego jest bogaty, wielostronny i nie tylko „regionalny". Stwarza możliwość budowania wielorakich odniesień i porównań, zarówno w planie empirycznym, jak i teoretycznych syntez.

Życzymy Czytelnikom „Górnośląskich Studiów Socjologicznych": pracownikom naukowym i studentom, socjologom i przedstawicielom innych dyscyplin naukowych, by czerpali intelektualną satysfakcję z sięgania po kolejne tomy odnowionej edycji czasopisma.

Wojciech Świątkiewicz

Redakcja: Barbara Malska

Projekt okładki: Justyna Kijonka-Niezabitowska

Opracowanie graficzne okładki: Paulina Tomaszewska-Ciepły

Redakcja techniczna: Małgorzata Pleśniar

Korekta: Lidia Szumigała

Copyright © 2010 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Nakład: 150 + 50 egz. Ark. druk. 19,5. Ark. wyd. 26,0. Papier offset. kl. III, 80 g Cena 40 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek